

Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

իւրօրանսիս քառին 2 կօտէր:

“ပြဇနာ”

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881

(ՏԵՍՆԵՐՈՐԴ ՏԵՐԻ)

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցեով. Тифлисъ, редакция «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԷ

ԲՈՎ ԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսուի իւն: Ազգային լիզու
Նամակ երեսնից: Նամակ Ղարսից: Նամակ
Իզդիլիից: Նամակ Վերին-Ազուլիից: Նամակ Օ
դեսայից: Ներքին լուրեր:—Արտաքին տես
սուի իւն: «Times» լրագիրը Անգլիայի արեւ
մուտի քաղաքականութեան մասին: Յրանախ
—ԷլՄիսի: Հեռագիրներ:—Յաղաքարքի իւն

ԳՆԵՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼԵԶՈՒ

Բաւական դարեր ազգութեան միմիայն նշանագիր կրօնքը համարեր էինք, եկեղեցին ամենայն ինչ էր մեզ համար. հիմա սկսած եմք քիչ շատ բմբռնել և հաւատարմազգութեան մի աւելի կենսական խարսխւոյն է հայրենեաց գաղափարին. բաց ներուի ինձ ըսել որ հայրենեաց չափ աշխարհական և ազգութեան համար նոյնչափ կարեւոր բան մ'այ կայ, որոյ մասին մեծ թմրութիւնը տակաւին զարթած, մեր անձնասիրութիւնը տակաւին գրգռուած չէ եղելը շարունակէ, և այս է Ազգային լեզուն, որում իբր ազգութեան յայտարարութիւն և որոշիչ նշան կարեւորութիւն տուած չեմք, և զոր, պարզապէս խօսելով, չեմք սիրեր:

Թող զարմանալի կամ հանելուկ չը թու-
նի թերցողաց ըսածներս. կը ցաւիմ որ ժա-
մանակս չը ներեր ինձ երկարօրէն դրել այ-
նը թիտ վրայ, որ յիբաւի կարժէ, բայ-
տից պարտականութիւնս յատկապէս ջե-
լանձնարարելով, մի քանի օրինակներ և իրո-
ղութիւններ յիշեմ աստ, որք թէ միտք
լաւ կը բացատրեն և թէ շօշափելի կը
պիւր զգալի կընեն մեր այս մասին ցուցա-
նատարբերութեան բոլոր յոռութիւնը:

16. Հայք, ընդհանրապես, 'ի Ռուսաստան
ի նըկատման, ինչպես նաև ի հաճկատման
Թէ՛ բռնութեան և թէ՛ ազատութեան ներ-
քև, իրենց ազգային լիզուի մասին սատի-
սիրով մը փայլած չեն, և չեմ սխալիւ կար-
ծեմ ըսելով թէ՛ Հայութեան անկման ա-
ռաջին դարերէն զայսօր՝ չգուրն ազգայն

ունթեման ամենէն զօրաւոր և արբազան կապերէն մին ըլլալը գրեթէ գիտովին մոռցուած է եղեր ի մեզ: Արդ, թողունք հեռաւոր տեղերը և ժամանակները, նոյն իսկ մեր մօտը Պոլսոյ մէջ, ուր գրեթէ բոլոր հայք առհասարակ հայերէն գիտեն (զաւրատացիք և անտարացիք խիստ փոքրիկ բացառութիւն մը կը կազմեն), և ուր այդ գային զգացումն այլքան բուռն կերպով զարթած է վերջին ատեններս, բացի կանանց՝ գրեթէ բոլոր Հայք, երիտասարդք, ծերք, աղայք, զարդէն նոր ելած պատանիք աւելի կը սիրեն Տաճկերէն խօսիլ քան իրենց ազգային լեզուն: Պտուտէ Պոլսոյ շուկայները, մտիր արձարանները, իշխի՛ր գինեւորանները, ման եկու արհեստարանները, Հայն ամեն տեղ գրեթէ հարիւրին 80 Տաճկախօս է, և չըսուի մեզ թէ Ժողովրդեան գոհհիլի մասն է միայն որ այդ սովորութեան կը հետեւի: Մեր ուսեալ և լուստաւորեալ կարծուած մասին մէջն ալ արգելք չի լեզուն իւր պատշաճ յարգել գտնելու շատ հոռի է: Տեսէք անգամ մը պատեւրուն և ռոնկոսուն միւս փոխուած ուս-

այլ յայտարարութիւններն, ուր Պոլսոյ ա-
մեն լեզուները կը տեսնուին, բացի Հայե-
րէնէն, զի Հայը Տաճկաստան կը ներկայանայ
անդ: Եւ եթէ նոյն իսկ Հայ յայտարարողք
իրենց յայտարարութեանց մէջ Հայերէն չեն
գնեց, զարմանալի՞ է որ պետութիւնն ալ
իւր պաշտօնական ծանուցմանց մէջ Հայե-
րէնի տմենեկն կարեւորութիւն չը տար: Եւ
Լուսաւորեալ Հայեր ըսինք, և ցաւօք միտ-
քըս եկաւ այստեղ Պոլսոյ Հրապարակին
վրայ իւր վիթխարի ծանուցադրով նշանա-
ւոր վաճառանոց մը արեգակնափայլ, որոյ
ծանուցատախտակին այլ և այլ լեզուաց
մէջ 'ի զուր ճգնեցայ գտնել վաճառատի-
րոջ լեզուն, զի չեմք կարծեր թէ սա իւր
ազգութիւնը ուզէ, կամ եթէ ուզէ՝ կա-
րենայ ուրանալ: Ասանկ ղեւ քանինն՝ ի
Բերա, ի Պոլիս, ուր իրենց հոյակապ խա-
նութներուն վրայ գոնէ Գաղղիարէնին կամ
Տաճկերէնին քովիկը իրենց ազգային գրե-
լուն ալ փոքրիկ տեղ մը շնորհելու չեն
հաճիր մեր ազգասէր պարոնայք: Ինչ հա-

կապատկեր թունաց հետ... Աստուած իմ
Ի. Բայց լեզուի մասին մեր ողբալի կա-
ցութիւնը միայն այս չէ. եթէ ազգին մե-
ծագոյցն մասը սովորութիւն ունի ընդհան-
աբար ուրիշ լեզու գործածելու քան թէ հա-
յերէն, ֆինացեալ փոքր մասն ալ, որ տանց
մէջ (կանայք), զարոցաց մէջ (տղայք)
և շատ քիչ անգամ՝ սարիս անդին
հայերէն խօսիլ կը կարծէ, ինչ տե-
սակ հայերէն է որ կը խօսի. այն հա-
յերէնը, որ մեր մամիկներն ալ կը խօսէին
առաջիկ 100—200 տարի յառաջ, որ ոչ
հայերէն է և ոչ ճաճկերէն, այլ խառնա-
ծին բան մը, հրէշ մը: Երաւ է, վեր-
ջին 30—40 տարուանս մէջ մեր զը-
ռական աշխարհաբարը մաքրուեցաւ օտար
բառերէ, բայց խօսական աշխարհաբանիս
գրեթէ քայլ մ'անդամ առած չէ, և
ամենքին ալ, առհասարակ, նոյն իսկ ու-
սումնականք և վարժապետք, սովորութիւն
ունին ամենօրեայ խօսակցութեանց մէջ ի
կիր արկանելու զայն աղճատ լեզու ի ծաղը-
րտար ունկնդրաց, որոց կէս առ կէս հաս-
կանալի կըլլայ խօսածին, և որք խիստ
տեղի՞ գաղափար մը կը կազմեն զայն խօ-
սողաց վրայօք, զի ղեզուն ազգի մը հայե-
ին է՝ Բայց զարմանալի չէ՞ արդեօք տես-
նել նոյն իսկ բարձր կարգերու Հայ դպրո-
ցականք, որք ճարտասանութիւն և տրա-
մաբանութիւն կը կարգան, ուղիղ հայերէն
խօսելու վարժութիւն ըրած չըլլալով, նոյն
մանկութիւն լեզուն կը գործածեն թէ՛ ի
դպրոցի և թէ՛ այլուր: Այսպէս լեզուի
վէճէն վար ինչալ, թէքմէ՛ զարնել,
ընշման տղայ, դայի՛՛ մարդ, օրթա
խաթ, թափանէն կախուած, պաճախը,
ռուենալ, պօղազը ցաւիլ, եօխուշը ել-
նել, և այլն, և այլն, ասացուածներ, զորս
ամենքին առանց հոգ ընելու կը գործա-
ծեմք: Աս այս մասին՝ շխալ՝ հետաքր-
քիւ եղայ իմանալու թէ՛ կա՞յ դպրոց մը
որ կանոնագրին մէջ հայերէն մաքուր խօ-
սին իբր ստիպողական պատուիրեալ ըլլար.
Գոգբաղդարար մինչև ցարդ ոչ ուրեք այս-
պիսի բան մը չեմք կրցած տեսնել:

Թէէ կողովմբ ստարաց առջև յարգ և
համարում ունենալ, սիրելու և յարգելու
մեք մեր լեզուն, և ջանալու եմք բարձ-
ունցնել զայն: Մասնաւորապէս Ոստումնական
նորհոյրոյն և դպրոցական տեսչութիւնք
հակելու են որ իրենց յանձնուած մասկտին
սմէն որ եւ է ուսմունքէ յառաջ,
որքան կարելի է մաքուր Հայերէն խո-
սել վարժուի, և սէր ունենայ անոր
լրայ, որպէս զի դպրոցէ ելնելէ վերջն ալ,
ուրկայի մէջ եւ ալլուր, ամօթ չը հա-
մարի իրեն նոյն լեզուաւ խօսիլ իւր Հայ
նկերակցաց հետ. ապա թէ ոչ, ո՛չ միայն
գրաբառն, այլ նոյն իսկ աշխարհաբառնիս
այ մեռած լեզու մը պիտի դառնայ, քանի
որ կենդանի բարբառով խօսունելը հետզհետեւ
դարբարի:

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Նոյեմբերի 25-ին

Մեր քաղաքացի բժիշկ պ. Լևոն Տիգրանստեղծ նշեալ օրը ուղևորվեց դէպի Ռիթմիկա: Հաստատ զբերվանքից տեղեկանում ենք, որ նրա ճանապարհորդութեան նպատակն է թոյլութիւնները գրաքննական կոմիտեովց հրատարակել Երևանում մի բժշկական ամսաթերթ ելող 881 թուականի յունվար ամիս: Մենք, երևանէնք չենք կարող ուրախութեամբ չը լսել յդ բարի լուրը և չը չնորհաօրել պ. Տիգրանստեղին նրա բարենպասակ ձեռնարկութեան ամար:

Պարսեւ Բժշկի ձեռնարկութեան վերաբերու-
եամբ մինը Տրփանդներ տալու միտք չունենը,
նովհետեւ նա աղբէն որոշած կը լինի, թէ ինչ
ըզդողութեամբ, ինչ նպատակով է հրատարակելու
ն ամանակներովը, բայց թող արեւորը չը լինի
հայտնիլ պատեւ մեր համայն կարծիքը այդ հե-
տադրելի հրատարակութեան մասին: Երբ չեն

շակամակ է, որ եթէ պ. Տիգրաննայդ իր որմն պկելու լինէր, Եւրոպայի քաղաքներէց էկում, նա գուցէ լցնէր իր ամսաթիւերը բժշականութեան վերաբերեալ նոր գիտելոյ, կամ որս մէջ տեղի տար այնպիսի յօդուածներ, որոնք ֆիլիքրական առ քիմիական այս ինչ յնչ օրէնքներով հաստատելու լինէին բազմաթիւ ակ հիւանդութիւններէ ծագումը, տեղութիւնը, անցից առաջացող վտանգէ չափը, և այլն և այլն, Ուրեմն այն ժամանակ կարելի էր ասել, որ այդպիսի հրատարակութիւնը ծառայելու է բժշկակի գիտութեան օգտին և նրա հրատարակը նպատակ ունի բռնել բժշկականութեան սպարիդում մի նշանաւոր տեղ իր տարածած աղտոյթներով ու գիտելով բացէ յերանայ տեղ մի գտառական քաղաքում բժշկական ցանկի հրատարակողը, ուրեմն և պ. Տիգրաննայդ՝ հեռու այդ բոլորից պէտք է, մեր կարծիքով, մի այդպիսի նպատակ ունենայ, Նա քաղաքներում որոշմապահական հարցերի վրա խօսելիս, անհարգութիւններէց առաջացող վտանգը հասկացելիս, պէտք է պերճախօս, վառ քարոյշ լինի. և մեր գիւղերի մահացուցիչ ապականութիւնները, տներէ կանգը մաշող զրուցիւրներ, դատարարութիւնը նկարագրելիս՝ պէտք է լիստ պատմաճող, հարուածող լինի. նա գիւղացու անասուններին, թռչուններին սպառնող տարափոխիկ հանդուրժանները գրելիս, պէտք է կատարեալապէս քահանայի պաշտօն կատարէ, հասկացնելու համար այդ գիւղացուն, որ այդ բոլոր անհարգութիւնները ոչ Աստուծու պատիժ են, այլ նուրթեան պատահական երեւոյթներ. մի խօսքով ևս ամեն ղէպըում, ամեն քայլափոխում պէտք է ներգրծել կարողանայ իր գրելիս հասարակ ողորմողի վրա, որին ամենեւին ժառօթ չեն մաքաւորութեան կանոններն ու օգուտները:

Գաւառում հրատարակվող բժշկական լրա-
իրը գլխավորապես պետք է հետաքրքրվի տե-
ական հիանալի թվանշանների հետազոտութ-
վան հրապարակման հետևանքով միջոցներով Սրա-
ովյան մեծ գործ կատարած կը լինի հասած կը
ամենայն իր նպատակին, որովհետև մա ա չ է լ ի
ը լ ի ն ի ա մ հ ն գ ա ա կ ա ը զ զ ի մ ա ը զ-
ն ն զ:

Կենք չկեր մտահանում իրել այստեղ և այն
 ժխկական միջոցներով մասին, որոնցից մինչև
 լյուսն ոգուս են քաղում մեր տնային բժիշկները
 իհանգին առողջացնելու համար, և զարմանալի
 ան է, երբեմն այդ տանու բժիշկներինց գտնու
 րեն են այնպիսիներ, որոնք պատահմամբ դուրս
 եկած մէկի ձեռքը կամ ոտքը և կամ պատե-
 րալով դաշտում անյուստի վիրահորտածին ա-
 ռողջանում են կարծ միջոցում, այն ինչ մենք տե-
 իլ ենք շատ գիտնական բժիշկներ, որոնք միակ
 լք են համարել այդ զէպքերում հիւսանդուս
 ան կոտրած ոտքը, ձեռքը կտրել, քոլոցը

ԵՐԵՎԱՆԻՑ մեզ գրում են: «Օրիորդական» զպորոցները սովորականին համաձայն, աշակերտուհիներին ձեռագործները տարին մի անգամ վիճակ էին գցում և այդ մասին ոչ ոք չէր խոսում: Այս տարի ևս Գալիանեան օրիորդական զպորոցի վարչութիւնը վիճակախաղ արած ձեռագործները, բայց այն հասանգհայտը ուղարկեց թողարկման ուստիականին, երբ արդէն վիճակախաղը վերջացած էր, և յայտնել տուեց որ այս գործը կը թողնի առանց հետեանքի, իսկ միւս անգամ զպորոցը պէտք է թողլուութիւն լինողէ այդպիսի խաղարկութիւններին համար: Թաղարկեալ ուստիականը, փոխանակ տեսչի տունը կամ զպորոցը գնալու, գնում է ուղղակի եկեղեցի, երբ տեսուչ քահանայն սեղանի վրա պատարագ է մատուցեցնում, ներս է ուղարկում սպասաւորներին, եկեղեցի, քահանային կանչելու համար: Քահանան չէ գալիս, որովհետեւ պատարարիչ է, ուս-

տիկանը դարձեալ պահանջում է որ քահանայանքը իջնէ բեմից և լսէ նորին գերագահութեան հրամանը։ Այդ թէև չէ աջակցում պ. ոստիկանին, բայց ժողովուրդը վրդովւում է։ Թէև հաստատ լինեցանք որ պ. նահանգապետը սատիկ յանդիմանել է ոստիկանին, նրա արարքի համար, բայց արդէն ուշ էր, որովհետև անհամաձայնութիւնը արդէն եղած էր։

ԵՐԵՎԱՆԻ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„Times“ ԼՐԱԳԻՐ ԱՆԳԼԱՅԻ ԱՐԵՎԵԼԵԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

„Times“ լրագիրը, խօսելով միացեալ նաւատորմի լուծակի մասին, յայտնում է, որ Անգլիան առաջին պէս պատրաստ է օգնել արեւելեան հարցի վերջնականակէս վճարելուն, բայց, Սրբեկի մէջ առանձին շահեր չունենալով, այդ վճար սկզբնապատճառ չի դառնայ։

Այս խաղաղական յայտնութեան մէջ բաւական խորամանկութիւն կայ։ Այդ յայտնութիւնը չէ խանգարում անգլիական միւստորութեան ազատ գործողութիւններին, որի հետ „Times“ լրագիրը յարաբերութիւնները բարեկամական են, ու ընդհանրապէս համոզված են, որ „Times“ լրագիրը յայտնած կարծիքները անգլիական պաշտօնական շրջանների կարծիքներ են։

Այն ժամանակից, երբ Ղարաբաղի տեղեկացաւ, որ միացեալ լեւոսայի գործուղութիւնները անաջող հետեւանքներ պէտք է ունենային, նա համոզվեցաւ, որ Արեւելեան խնդիրը շուտով լուծուի համար պէտք է թոյլ տալ Թիւրքիային, որ նա ամեն տեսակ սխալներ անէ, որոնք անպատճառ կորուստի կը հասցնեն օսմանեան պետութեանը։ Այս համոզմունքը առիթ տուեց, որ Ղարաբաղի արտասանեց լծողունի լորդ-մերի մօտ ընթերցողներին յայտնի ձառք։

Արեւելեան հարցի վերջնականակէս վրձնվելը այնպէս պէտք է հասկանալ, որ այդ վճարը բոլոր պետութիւնների համար ցանկալի բնաւորութիւն ունենայ։ Զայտնի է, որ պետութիւնները ցանկանում են պահպանել սուլթանի իշխանութիւնը Բալկանեան թերակղզու վրա, բայց այնպէս որ նա չը սպառնայ Լեւոսայի խաղաղութեանը։ Եթէ „Times“ լրագիրը ձգտութեամբ արտայայտում է Ղարաբաղի միւստորութեան հայացքները, ուրեմն պէտք է նկատել, որ անգլիական կառավարութիւնը հրաժարվում է արեւելեան գործերի մէջ խառնվելուց, այլ ընդհանրապէս նա աւելորդ է համարում Թիւրքիայի տիրապետութիւնը Արեւելի մէջ։ Անգլիական կառավարութիւնը պատրաստ է օգնել միւս պետութիւններին սուլթանի իշխանութիւնը պահպանելու համար, բայց նա մտադիր չէ առանց միւս պետութիւնների օգնութեան ազատել սուլթանի իշխանութիւնը։ Անգլիայի շահերը չեն վնասվել, եթէ ամբողջ Բալկանեան թերակղզին կանցնի նրա բնակիչ քրիստոնէայ ազգութիւնների ձեռքը։

Այս պրոքլամը ինկատի ունենալուց յետոյ, այնուամենայնիւ կարող է պատահել, որ Անգլիան կը խառնվի յոյն-թիւրքական պատերազմի մէջ։ Անգլիայի շահերը պահանջում են, որ Բալկանեան չը ձեռքի իր գործը հարեանից և եթէ Լեւոսայի համաձայնութեան խանգարվելը յոյն-թիւրքական պատերազմի պատճառ կը դառնայ, անգլիական կառավարութիւնը ստիպված կը լինի միջոցներ գործադրել, որ յունական փոքր փոստեր չեն արկվեն։

Այս բոլորից երևում է, որ անգլիական կառավարութիւնը նախագծել է թոյլ տալ, որ անցքերը Բալկանեան թերակղզու վրա ազատ ընթացք ունենան և մի և նոյն ժամանակ պատրաստ լինել միայնակ կամ միւս պետութիւնների հետ, խառնվել գործի մէջ, երբ այդ բանը կը պահանջեն Անգլիայի շահերը։ Ինչպէս „Times“ լրագիրը այդ յօդուածը, նոյնպէս Ղարաբաղի ժողովարարութիւնը և Լեւոսայի համաձայնութիւնը խանգարող պետութիւններին, որ նրանց ընթացքը չի ազատ Թիւրքիային, այլ ընդհանրապէս կը շտապեն նրա անկումը, որ շատ ցանկալի է անգլիական այժմեան կառավարութեան համար։

ՖՐԱՆՍԻԱ

„Temps“ լրագիրը քննում է Ֆրանսիական հարցը Ֆրանսիայում։ Մտնալուց լինելով 1875—77 թուականների Ֆրանսիաների փառ գրութեան վրա, երբ հետզհետէ Էլիսինում և աւելորդ ծախսեր էին պահանջում, և Ֆրանսիական Ֆրանսիաների այժմեան գեղեցիկ գրութեան վրա, լրագիրը հարց է առաջարկում, թէ ի՞նչ տեղ է ծածկված այդ իրողութեան գաղտնիքը։ Լրագիրը կարծիքով Ֆրանսիայի Ֆրանսիաների այժմեան լաւ գրութեան պատճառը երկրի ներքին ապահովութիւնն է։ Այնուամենայնիւ, ինչպէս լրագիրը և ժողովուրդի բարօրութիւնը, ասում է լրագիրը, մեր Ֆրանսիաների գրութիւնը լաւացրին։ Փանի որ ժողովուրդը համոզվում էր, թէ ինքն է իր վիճակի տէր և կարգադրողը, նրա հանգստութիւնը և բարօրութիւնը լաւանում էր։ Ահաբա՛ ի՜նչ էր հասկանալի աշխատող ամբոխին, որ նրա ապագան ապահովված է։ Այս անգամ արդարացաւ յայտնի առաձը, թէ «հետեւեցք լաւ քաղաքականութեան և ևս ձեզ լաւ Ֆրանսիաներ կը տան»։ Բայց կարող է արեւոք նրանից լաւ քաղաքականութիւն լինել, որ իր նպատակ է դարձնում յարգանքով վերաբերվել երկրի կամքին և իրաւունքներին։

Լրագիրների մէջ կարծում ենք հետեւեալ տեղեկութիւնները։ Ֆրանսիական ազգային ժողովները մէջ եղած վիճարանութիւնները Ֆրանսիայի արտաքին քաղաքականութեան մասին չափազանց հետաքրքիր են։ Թէ սենատը և թէ պատգամաւորների ժողովը մէջ աչքի էին ընկնում հանրապետութեան թշնամիները, սենատը մէջ կառավարութեան վրա յարձակվում էր օրինական Գոնտ-Բլոն, Ֆրանսիական նախկին դեսպանը Բելլիւնի մէջ, իսկ պատգամաւորների ժողովը մէջ բռնապետեան Գիլպօս։ Երկուսն էլ շատ լաւ գիտէին, որ Բարտեմի Սենտ-Ելեր, որի վրա նրանք յարձակվում էին Ֆրանսիայի արտաքին քաղաքականութեան սխալների պատճառով, բոլորովին մեղաւոր չէր, միայն նրա վրա յարձակվելով, հանրապետութեան թշնամիները ի նրա կատի ունէին Գամբետային։

Փոխանակ հարցը ուղղակի դնելու և մեղաւորին բացարձակ պատարակելու, մատնացող լինելով այն փոստի վրա, որ կարող է առաջանալ անձնական, գաղտնի և անպատասխանատու կառավարութիւնից, հրաժարեալը յարձակվում էին անմեղ միւստորների վրա ծովային ջրային մասնակցելու պատճառով, որ Ֆրանսիայի համար անհրաժեշտ էր, եթէ նա չէր կամենում կորցնել իր գրութիւնը մեծ պետութիւնների շարքում։

Արդհետեւ հարցը այսպիսի սխալ հիմ

նունք ունէր, արտաքին գործերի միւստորը հեշտութեամբ կարողացաւ յաղթել իր հակառակորդներին։ Ամենքին յայտնի է, որ այն ժամանակից, երբ Բարտեմի Սենտ-Ելեր սկսեց կառավարել արտաքին գործերի միւստորութիւնը, Ֆրանսիայի քաղաքականութիւնը աւելի էլ խաղաղասէր դարձաւ։ Նա ամենից շատ նպատեց միացեալ նաւատորմի լուծակիւն և Ազգական ծովից հեռանալուն։ Չափազանց հետաքրքիր էր այն իրողութիւնը, որ դուքս Բրոյլլի պաշտպանում էր թիւրքի քաղաքականութիւնը։ Փանի որ գործը այսպիսի ընթացք ստացաւ, վիճարանութիւնները ոչինչ հետեւանքներ չունեցան։

Այդ վիճարանութիւնները նոյնքան քիչ մեկնեցին Ֆրանսիայի ապագայ արեւելեան քաղաքականութիւնը, որքան և «Գեղին գիրքը»։ Ինչպէս կը վերաբերվի Ֆրանսիան յոյն-թիւրքական հարցին, ի՞նչ ուղղութիւն կ'ունենայ Գամբետայի քաղաքականութիւնը, այս բոլոր հարցերը առանց պատասխանի են մնում։

Յայտնի է, թէ «Դեմոկրատիկ հաւատալ» «Republique Française» և «Journal des Debats» Գամբետայի լրագիրներին, որոնք խորհուրդ են տալիս Ֆրանսիային թողնել իր համեստ դիրքը, թէ արտաքին գործերի միւստորին, որ եռանդով պաշտպանում է թիւրքի քաղաքականութիւնը և առաջարկում է նորից այդ քաղաքականութեանը հետեւել։

Ֆրանսիայի արտաքին քաղաքականութեան ընթացքի անյայտութեան պատճառը այնքան բարեկեցիկ Սենտ-Ելերն է, որքան այն յօդուածները, որոնք տպվում են Գամբետայի լրագիրների մէջ և հասարակութեան համար հանելուկ են դարձնում։ Օրինակի համար «Republique Française» հետեւեալ նկատողութիւնն է անում Ֆրանսիայի արտաքին քաղաքականութեան մասին։ «Ժողովուրդը խաղաղութիւն է ցանկանում և խաղաղութիւնը կը պահպանէ։ Բայց ժողովուրդը ամօթալի խաղաղութիւնն չէ ցանկանում, որ հակառակ է նրա շահերին, վնասում է նրա անուանը, և որի պահպանելը երկրին խորհուրդ են տալիս այնպիսի մարդիկ, որոնք ծանօթ չեն Ֆրանսիայի պատմութեան, նրա շահերի, նրա կոշտան և վիճակի հետ։» Վերջին խօսքերը յիշեցնում են Նապոլէոն III-ի հրաւերները, որոնց օգնութեամբ նա կառողացաւ Ֆրանսիային պատերազմի մէջ խառնել։

Բացի Գամբետայի լրագիրներից, մնացածները թէ հանրապետական և թէ պահպանողական ուղղութեան բողոքում են չէն ցանկանում արտաքին այսպիսի մի քաղաքականութիւն, որ առիթ տայ եւ լեւոսայի պատերազմի։ Ամենից շատ այդ լրագիրները յարձակվում են Գամբետայի դիտաւորութիւնների վրա, մանաւանդ որ նա դադարի հրահանգներ է տալիս, փոփոխում է միւստորներին և ինքը անպատասխանատու է մնում։

„Justice“ լրագիրը այսպէս է պատասխանում Գամբետայի օրհանին։ «Մենք հաւատացած ենք, որ երբեք խաղաղութիւնը ամօթալի է լինում, բայց զգուշութեամբ ձեռք բերված խաղաղութիւնը մեծ ոյժ կը տայ Ֆրանսիական ժողովուրդին։ Եթէ մէկը պատերազմ է ցանկանում, այլ աւելի գործնական արտաքին քաղաքականութիւն, թող նա յայտնէ մեզ իր պատճառները, որոնց մենք կը քննադատենք։ Մի բան հաստատ կարելի է ասել, զաւ։

որ անկարելի է այդպիսի քաղաքականութեան հետեւել, քանի որ երկիրը կառավարվում է այնպիսի միւստորներից, որոնք խաղաղիկ են դարձել մի անցյալ իշխանութեան ձեռքին։ Միայն լաւ կազմակերպված և պատասխանատու միւստորութիւնը կարող է հետեւել գործնական արտաքին քաղաքականութեանը։

Բռնապետեանները, որոնք կորցրին իրանց առաջնորդին, իսկ միւսին չընտրեցին, նորեւումն առիթ տուին հասարակութեանը իրանց մասին խօսելու։ Այդ կուսակցութեան առաջնորդ անդամները յայտնեցին, որ նրանք կազմում են պարլամենտական մի նոր կուսակցութիւն «Union democratique» (Ժողովրդական միութիւն) անունով։ Այդ կուսակցութեան հիմնականները չը յայտնեցին նրա պրոգրամը, այլ միայն բաւականացան ասելով, «Եթէ կուսակցութեան անունից կարելի է եղբակցանել նրա գործունէութեան պրոգրամը»։ Զայտնի է, թէ այն մարդիկը դարձեալ կայսերութիւն են կամենում հաստատել Ֆրանսիայի մէջ և բռնապետեան իշխաններից ո՞րն է նրանց առաջնորդը։ Այդ կուսակցութեան անդամներից մէկը նորեւումն հրատարակեց կառավարչական մի պրոգրամ, որը իբր թէ կազմված է եղել Նապոլէոն III-ի օրոք, որ սպանվեցաւ զուլուսներից։ Այդ պրոգրամի մի քանի տեղերը լրագիրները խելացի են գտնում, բայց կասկածում են, որ նա իշխան Նապոլէոնից լինի կազմված։

ՄԱՐՏԵԱՍԻ ՀԵՌԱԼԴԻՆԵՐ

ՄԱՐՏԵԱՍԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԲԵՐԼԻՆ, 8 դեկտեմբերի։ Պաշտօնապէս հաղորդում են, որ գերմանական մասնա-ժողովը ընդունեց պաշտօնապէս հաղորդած առաջարկութիւնը յոյն-թիւրքական հարցը միջնորդ դատարանի օգնութեամբ վճարելու մասին։ Եթէ միւս պետութիւնները կը համաձայնվեն այդ առաջարկութեան հետ, Գերմանիան պայման է դնում, որ ամենից առաջ Բռնապետեանը և Թիւրքիան համաձայնեն հնազանդվել պետութիւնների միջնորդ դատարանի վճարին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 8 դեկտեմբերի։ Այսօր հասաւ Պետերբուրգ դեսպան Սաբուրովը։ ՄԱՐՏԵԱՍԻ, 8 դեկտեմբերի։ Համալսարանական խորհուրդը վճռեց, ի նկատի ունենալով ուսանողների զրգոված գրութիւնը և տոների մօտեցումը, դադարեցնել դասախօսութիւնները համալսարանի բոլոր բաժինների մէջ։ Մոսկ. ԲԵՏ. «Լրագիրը հաղորդում է, որ համալսարանի ընկտօրը հիւանդութեան պատճառով չը մասնակցեց Խորհուրդին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 6 դեկտեմբերի։ Միւստոր Սաբա յանձնեց ուսաց կառավարութեան արտասահմանեան բանկիրներին պաշտօնապէս հերքել տարածված լուրերը՝ կուսակցների հարկը պետական արժէթղթերի վրա գործադրելու մասին։ Գիվիդեղնեւրի կուսակցների հարկի նախագիծը չէ վերաբերում պետական արժէթղթերին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 7 դեկտեմբերի։ «Herold» հաղորդում է. Օրեւումն կայացաւ միւստորների խորհուրդի արտաքին կարգի նիստ, որին մասնակցում էին Գերմանիայի լիւսին։ Որովհետեւ չինական և լուսնական հարցերը փոփոխութեան ենթարկվեցան «Herold» հաստատում է, որ Ռուսաստանի խաղաղ քաղաքականութիւնը այդ նիստի ժամանակ նորից ապացուցվեցաւ։
